

Ивана А. Кнежевић¹
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет

КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА ВОКАБУЛАРА ПОПУЛАРНИХ И АКАДЕМСКИХ НАУЧНИХ РАДОВА ИЗ ОБЛАСТИ ТЕОЛОГИЈЕ НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Апстракт: Специфична својства методологије теологије, као и особености њених научних сазнања неминовно утичу на екстралингвистичке и интралингвистичке одлике теолошких научних дела, што се посебно одражава на лексички слој. Рад се бави анализом лексике научно-популарних теолошких радова еминентних аутора на српском језику у односу на академске научне радове као базичне представнике научног стила теологије. Резултати добијени статистичком анализом лексике радова два поменута подстила омогућили су њихово контрастирање. Поред тога, указано је и на атипичне елементе – емоционално-експресивне маркере и стилске фигуре научно-популарних теолошких радова.

Кључне речи: функционална стилистика, лексички ниво, теолошки научни радови, научно-популарни подстил.

1. Увод

Стил карактеристичан за теолошке научне радове приметно се разликује од научног стила осталих области науке, али истовремено има и мноштво заједничких особина и сличности са њима. Поред тога, специфична методологија теологије, као и особености њених научних сазнања неминовно утичу на екстралингвистичке и интралингвистичке одлике теолошких научних дела (уп. Кнежевић и Ranković 2015: 46-58, интернет). Научни стил разликује три основна подстила: академски (строго научни), научно-уџбенички (дидактички) и научно-популарни, а реализује се у великом броју жанрова.

¹ ivanaknezevicbg@gmail.com

Специфичност предмета истраживања теологије, односно чињеница да, поред науке, покрива и сферу религије као облика друштвене свести, посебно је видљива на лексичком нивоу, који представља јасан показатељ ове узајамне везе науке и религије. Феномен интеракције лингвистичког и сакралног сагледава се у дисциплини екстерне лингвистике – теолингвистици, која је у процесу конституисања и разраде (Končarević 2011: 164). Сам термин *теолингвистика* први пут употребио је Ј. П. Нопен (J.-P. van Norpen), док је за интернационалну промоцију истог био заслужан Дејвид Кристал (David Crystal), који га је 1987. унео у *Cambridge Encyclopedia of Language* (према Končarević 2007: 72-73). Доминантно место у теолингвистичким истраживањима припада онима који се баве стилистичким и жанровским одликама језика сакрума (Končarević 2011: 192). Специфична методологија и предмет истраживања теологије, поред најочигледнијег утицаја на сферу лексике, свакако утичу и на сферу морфологије (Кнежевић 2017: 14) и синтаксе (види Кнежевић 2018: 203-211). Осим тога, видљив траг налазимо и у ортографији (види Кнежевић и Ranković 2015: 547-563).

Проблемом научног стила у области теологије на српском језику бави се мали број радова. Истраживане су углавном одлике академског, али и научно-популарног стила појединих аутора, нпр. Јустина Поповића (Nikitović 2009: 557-583; Končarević 1998: 507-516; Končarević 2019: 717-730) и Атанасија Јевтића (Končarević 2021: 485-504).

Специфични лексички елементи присутни су у научним теолошким радовима у већој или мањој мери, а у зависности од неколико фактора, као што су припадност одређеном научном подстилу, циљна читалачка публика, жанр научног текста, основни предмет истраживања датог научног дела, индивидуалност аутора, итд.

Полазна основа овог рада јесте анализа и разматрање лексичког нивоа теолошких научних радова, пре свега научно-популарног и академског подстила. Будући да су академски радови главни представници научног стила, на почетку рада издвојене су неке основне црте лексике овог подстила. Потом је спроведена статистичка анализа лексике репрезентативног корпуса научно-популарних и академских радова еминентних аутора из области теологије на српском језику и извршена контрастна анализа добијених резултата. Анализом су обухваћени следећи радови научно-популарног подстила: *Разговори о вери*, Лазар Милин; *Православни катихизис*, Данило Крстић и Амфилохије Радовић; и *Љубав – врховни закон бића*, Данило Крстић; као и радови академског подстила: *Личност и суштина у теологији светог Григорија Паламе*, Владан

Перишић; *Духовност православља*, Атанасије Јефтић; и *Евхаристијска теорија личности и православна веронаука*, Богдан Лубардић.

Статистичка анализа спроведена је на корпусу од хиљаду речи сваког појединачног рада, како би се утврдила процентуална заступљеност општенаучних и ускостручних термина засебно и свеукупно, као и интернационализама и црквенословенизама. На основу анализе указали смо на разлике на лексичком нивоу између научно-популарних, с једне стране, и академских теолошких радова на српском језику, с друге стране. Анализирана је лексика сваког појединачног научно-популарног дела и репрезентована уз истицање специфичности не само лексике уопште већ и специфичности сваког појединачног рада где и ако је то било потребно.

На крају, будући да се научно-популарни подстил налази на граници научног стила, он поприма и карактеристике других функционалних стилова (књижевноуметничког и разговорног, пре свега), па смо указали и на експресивно-емоционалну маркираност текстова научно-популарног подстила.

2. Лексичке особености научних радова из области теологије

У креирању научног функционалног стила до изражаја долази интелектуална компонента, а у књижевном емоционална и естетска (Тошовић 2002: 13). Тежиште језика науке није на лепоти стила и он не трпи вишесмисленост, песничке слободе, опширност и китњаста начин изражавања (Dimković-Telebaković 1998: 129). Неки аутори научни стил наводе као супротност разговорном стилу (Klikovac 2008: 122).

Будући да природа научног израза тежи прецизности и лапидарности, за науку уопште неминовна је употреба терминолошке апаратуре. У научним радовима у оквиру терминологије могу се издвојити две подгрупе: општенаучна терминологија и ускостручна или номенклатурна терминологија – терминологија карактеристична за једну уску област науке.

Општенаучна лексика заједничка је лексичка апаратура науке уопште. Она указује на повезаност свих наука, и чини теологију чланицом ове сфере људске делатности која је од велике важности за целокупно људско друштво, за његов напредак и развој. Ова лексичка средства видно диференцирају научни стил у односу на друге стилове у којима се општенаучна лексика готово уопште не користи, или се то врло ретко чини, при чему тада термини добијају другачију функцију (Gumovskaiā 2008: 35-36). Неки примери општенаучних лексема били би нпр: *аргумент*, *смисао*, *антецеденс*, *консеквенс*, *суштина*, *битије*, *битак*,

каузалан, анализа, синтеза (Личност и суштина у теологији светог Григорија Паламе и Евхаристијска теорија личности и православна веронаука).

Ипак, основа сваког, па и научног рада нису термини, већ општеупотребна лексика. Она је доминантна у научном тексту и представља спону језика науке и језика књижевности, публицистике, администрације, и сл. – односно језика као средства којим се врши комуникација, негује и одржава чврста повезаност свих чланова људске заједнице.

Својство теолошких термина, како општенаучних тако и номенклатурних, могу добити и неке речи општеупотребне лексике. Потреба за прецизним и недвосмисленим изражавањем у научном тексту утиче на сужавање њиховог значења. У корпусу на српском, рецимо, за именице *истина* и *личност* (*Евхаристијска теорија личности и православна веронаука*) у *Речнику српског језика* налазимо да свака има четири, односно три значења, али се у датом научном тексту оне увек користе у само једном примарном, непренесеном значењу, и то:

истина – (значење бр. 1) *оно што одговара стварности, чињеницама* (2007: 491)

личност – (значење бр. 1) *људско биће, човек* (2007: 649)

Речник православне теологије реч *истина* издваја као номенклатурни термин и дефинише је на следећи начин:

религиозни појам који исказује последњу божанску стварност, то јест ипостасност Бога, чије је присуство очигледно у стварању (Рим. 1, 19) а саопштено у Откривењу (в. Откривење)...

Поред овога, наводи четири смисла термина *Истина* као религиозног појма (опширније в. Вгија 1999: 208-212).

Лексему *личност* *Речник православне теологије* такође издваја као ускостручни термин и дефинише следећим речима: „субјекат у којем битише природа...” (опширније в. Вгија 1999: 293-295).

На сужавање значења неких општеупотребних лексема у језику теологије указује и велико почетно слово којим се оне најчешће пишу, попут: *Дарови* (Тело и Крв Господња), *Црква* (као сабрање верних), *Крст Часни*, *Васкрсење* (Христово) и сл.

Термини се у научним радовима јављају и у виду фразеологизама, другим речима, то су фразеолошке јединице терминолошког карактера. У теолошкој научној литератури то су фразеологизми типа *првородни грех*, *Свете Тајне*, *Дух Свети* и др.

Знатан део лексике теолошких радова чине интернационализми, речи које се срећу и у разним другим језицима у мање или више адаптираној форми.

Употребом интернационализма уместо домаћег еквивалента аутор означава свој рад и себе као припадника међународне научне заједнице као важне и одвојене у односу на остале сфере људске делатности.

Међу интернационализмима се налазе не само општенаучни термини већ и ускостручна термилошка лексика, првенствено пореклом из латинског и грчког, али и хебрејског језика (Кнежевић 2019: 214).

Поред тога, у теолошку номенклатурну лексику улази велики број речи које су калкови или преведенице, најчешће са изворно грчког облика речи (на пример, именици *теологија* одговараће домаћа реч *богословље*). Међутим, постоји већи број еквивалената ових грчких позајмљеница међу црквенословеницима (на пример, грцизму *доксологија* одговара црквенословенизам *славословије*, а српска адаптација гласи *славословље*).

Посебан карактер теолошким текстовима дају и бројни црквенословеници, углавном ускостручни термини, и не нужно преведенице са грчког. Они су фонолошко-морфолошки адаптирани или понекад и пресликани у својој оригиналној форми (на пример: *васцели* и *благочешће* - *vseceli, blagočestie*).

Аутори свих научних радова, па и теолози, у настојању да маркирају своје радове, неретко као обележиваче „високог“ стила користе и стране речи и изразе „пресликане“ најчешће из латинског језика, у својој оригиналној форми – односно у облику и писму датог изворног језика. Ове стране речи односе се на: *овеитале* фразе које су обележје научних текстова уопште (*ad hoc, de facto* и сл.); и скраћенице – „помоћну апаратуру“, за које готово сваки језик поседује одговарајуће еквиваленте (e.g. *ibid., et al., vs* и сл.).

Поред тога, на подручју науке аутори добијају могућност да испоље своју креативност када је у питању стварање нових речи – неологизама или кованица. Област теологије, насупрот великој већини других научних сфера, даје могућност аутору - стручњаку да испољи индивидуалност и креативне способности не само када су у питању термини већ и „везивно ткиво“, базична лексика као носилац изрази.

Инсистирање на прецизности теолошког текста, поред сужавања полисемије, утиче и на често понављање истих речи, односно једнообразност и шкртост научног речника. Овде се то не доживљава као грубост стила и сиромаштво језика, већ је нужно својство научног израза како се пажња читаоца не би расплињавала и губила у тражењу смисла израза, већ усмерила на суштину текста – на информацију коју аутор настоји да изнесе.

3. Специфичне карактеристике лексике научно-популарног подстила

Радови научно-популарног подстила по својим стилским карактеристикама налазе се на самој граници научног стила, попримајући елементе осталих стилова (најчешће књижевноуметничког, али и разговорног), у зависности од жанра, теме која се третира, као и од индивидуалности самог аутора. Следствено томе, радови научно-популарног подстила стилски су најудаљенији од радова строго научног стила, па су неке доминантне црте строго научног стила овде присутне у мањој мери или готово одсутне.

На лексичком плану, удаљавање од дистинктивних особина језгреног строгог стила научних радова огледа се у знатно умањеном проценту употребљене термилошке лексике, како општенаучне тако и ускостручне.

На основу статистичке анализе корпуса научно-популарних и строго научних радова из области теологије на српском језику добили смо следеће резултате.

У укупном лексичком фонду научно-популарних теолошких радова на српском језику општенаучни термини учествују са просечно око 1,6%, и то у раду *Љубав – врховни закон бића* са око 3%, у раду *Разговори са професорима о вери* 2%, док су готово одсутни у раду *Правослани катихизис*. У академским радовима на српском језику процентуална заступљеност општенаучних термина у просеку износи око 13% - тачније у раду *Личност и суштина у теологији светог Григорија Паламе* око 10%, у раду *Духовност православља* око 8%, а у раду *Евхаристијска теорија личности и православна веронаука* око 20%. Разлика у употреби општенаучне апаратуре у радовима два анализирана подстила видљиво је раличита (1,6% према 13%), што је очекивано с обзиром на циљну читалачку публику коју аутор академских, односно популарних научних радова мора имати у виду. Осим тога, узроке можемо тражити и у жанровима изабраних радова, али и у индивидуалном стилу аутора, од чијих склоности, стила, ставова, али и способности зависи начин на који ће се обраћати нестручној широкој публици, па тиме и вршити избор лексичких средстава.

У научно-популарним радовима на српском језику удео ускостручне термилошке лексике износи у просеку око 6% од укупног фонда, односно у раду *Љубав – врховни закон бића* око 15%, у раду *Разговори са професорима о вери* 1%, док у раду *Правослани катихизис* износи око 2%. У академским радовима на српском језику овај однос је видно другачији. Номенклатурна терминологија заступљена је просечно око 17% у целокупној лексици, и то у

раду *Личност и суштина у теологији светог Григорија Паламе* око 15%, у раду *Духовност православља* око 20%, а у раду *Евхаристијска теорија личности и православна веронаука* око 16%.

У научно-популарним радовима на српском језику овај укупан удео опште-стручне и ускостручне терминологије износи просечно око 7%, и то у раду *Љубав – врховни закон бића* око 18%, у раду *Разговори са професорима о вери* 3%, док у раду *Православни катихизис* износи око 2%. У строго научним радовима овај просек износи око 30% у односу на испитани лексички фонд, тачније, у раду *Личност и суштина у теологији светог Григорија Паламе* око 25%, у раду *Духовност православља* око 29%, а у раду *Евхаристијска теорија личности и православна веронаука* око 36%.

Аутор научно-популарних радова обраћа се широком кругу нестручњака, различитог степена образовања, интересовања и сазнања из дате области. Њему није циљ само да тачно пренесе информацију већ и да популарише научна сазнања и идеје међу разноликом, широком читалачком публиком. Стога он на јасан и разумљив начин, адекватан управо таквом аудиторијуму, презентује одређене идеје. Непознато објашњава помоћу познатог. Језик науке мора да се на неки начин преведе на познате облике књижевног језика, јер се овде стручњак обраћа лаику, који није довољно упознат са језиком (лексиком) и проблемом науке.

Аутор се уздржава од употребе не само номенклатурне већ и општенаучне лексике, употребљавајући првенствено општеупотребну лексику како би садржај свога рада учинио приступачним и разумљивим за читаоца. Апстрактне, „књишке“ речи и општенаучне термине замењује општеупотребним, а номенклатурне користи само када то излагање захтева, дефинишући их и објашњавајући такође уз помоћ познатих општеупотребних речи. Међутим, и честа објашњења употребљених ускостручних термина, дата најчешће у самом тексту или у загради, могу додатно да оптерете текст и сувишним информацијама засите и обесхрабре рецепијента.

Употреба номенклатурних термина у радовима испитаног корпуса сведена је на минимум. Они су најчешће издвојени од осталог текста помоћу косих или масних слова, или су стављени под наводнике, а уз њих је дато и објашњење. Дефиниције ових термина углавном нису стручне – аутор се служи општеупотребном лексиком да би их објаснио.

У примеру који следи аутор користи заграду да објасни непознато помоћу познатог, појашњава страну стручну реч непознату широком кругу нестручне читалачке публике:

Разлог за одвајање Римског патријархата било је увођење разних новотарија на Западу у учење нераздељене Цркве (*Филиокве*, апсолутни папски примат и непогрешивост папе, инквизиција и индулгенције, тварна благодат, чистишиште, укидање *Епиклезе* (*призива Светога Духа на Литургији*), касније – увођење нових неправославних догмата о Богородици, укидање поста итд.). (Krstić i Radović 2003: 56)

У раду *Љубав – врховни закон бића*, овакве речи су објашњене или обимнијим излагањем које им претходи (пр. 1), нестручним дефиницијама (пр. 2), или синонимом у загради (пр. 3) како би биле јасне широј читалачкој публици, нпр:

Пр. 1 – Бог је створио људе и ангеле – за разлику од животиња – као слободне личности које могу, ако желе, да постепено упијају ту Божанску енергију Тројичне Љубави и да загрејани том Божанском топлином постану слични Богу своме, Светој Тројици. Тек у том смислу, и само у том смислу, може се говорити да људи постају богови, тачније речено: „као богови“. Разуме се, не постају богови изједначивши своју суштину са Божанском – или да останемо при напред наведеној слици: не постају богови по суштини саме сунчане масе – него по енергији оне споменуте међусунчане топлоте, то јест по божанској љубави којом се човек испуњава. У теологији то се зове **ОБОЖЕЊЕ ЧОВЕКА** по благодати – а благодат је дар љубави Божије – а не по суштини Божанске природе. (Krstić 1971: 1)

Пр. 2 – Ако се Бог уопште може описати и дефинисати, онда би најкраћа дефиниција Бога била она еванђелска реч: „**БОГ ЈЕ ЉУБАВ**“. (Krstić 1971: 2)

Пр. 3 – Из овога је јасно да је главна одлика хришћанског *монотеизма* (*једнобожја*) у томе што Бог није једноособно или једнолично биће чија би љубав потицала из једног лица враћајући се сама себи, што би било чисто самољубље, него је Бог један у три лица, то јест Света Тројица, у којој постоји пуноћа лица (ја-ти-он), и где љубав прелази са Оца на Сина и Светог Духа, са Сина на Оца и Светог Духа, а са Светог Духа на Оца и Сина. (Krstić 1971: 2)

У раду *Православни катихизис* за неке ускостручне термине из теологије тражи се објашњење у виду питања, као нпр:

Шта је Откривење Божје? (Krstić i Radović 2003: 7)

Шта је идолопоклонство? (Krstić i Radović 2003: 15)

Шта је Света Тајна Покајања? (Krstić i Radović 2003: 48)

Ко су Исихасти (Тиховатељи)? (Krstić i Radović 2003: 60)

Шта је то обожење човека? (Krstić i Radović 2003: 86)

После овога аутор наводи објашњење, односно „преводи“ језик теологије на познате, општеупотребне речи. Тако објашњење за други пример гласи:

То је отпадништво од правога Бога и клањање киповима (идолима), у којима су били ђаволи, лажни богови. Човек постаје идолопоклоник кад год почне да се клања створењима уместо да служи Творцу. Идолопоклоник је и онда кад почне да обожава себе или дела руку својих. (Krstić i Radović 2003: 15)

У корпусу научно-популарних радова на српском језику удео интернационализовања у укупној ускостручној терминолошкој лексици износи око 17,4% што у просеку чини 0,8% од укупног лексичког фонда – и то удео у раду *Љубав – врховни закон бића* износи око 6% (око 0,6% од укупне лексике), у раду *Разговори са професорима о вери* 9,2% (око 0,1% укупне лексике), док у раду *Православни катихизис* износи око 37% (око 1% укупне лексике). Од укупног фонда ускостручних термина интернационализми су у академским радовима на српском језику заступљени у просеку са око 18% у укупном уделу ускостручне лексике (3,5% у укупном лексичком фонду), и то у раду *Личност и суштина у теологији светог Григорија Паламе* око 17% (3% у укупном лексичком фонду), у раду *Духовност православља* око 23% (5% у укупном лексичком фонду), а у раду *Евхаристијска теорија личности и православна веронаука* око 14% (2% у укупном лексичком фонду). Узрок неочекивано велике употребе интернационализовања у научно-популарним радовима можемо свакако тражити у теми коју аутор третира, али и у самој индивидуалности аутора који се одлучује на употребу интернационализовања имајући у виду нестручну читалачку публику.

У једном од радова на српском, рецимо, аутор се чак бави етимологијом интернационализма *Месија* (хебраизма) на једноставан и приступачан начин:

Цео Стари завет је очекивање Сина Божијег, Богом обећаног *Месије* (јеврејска реч Месија се на грчком каже Христос, а и једно и друго значи – *Помазаник* – Цар). (Krstić i Radović 2003: 20)

У анализираном узорку црквенословенизма се готово уопште не појављују. Ретке примере црквенословенизама налазимо само у раду *Православни катихизис*:

Мана је била *предуказање* Свете Тајне Причешћа Крвљу и Телом Христовим, Хлебом који силази с небеса и даје се за живот света. (Krstić i Radović 2003: 18)

Његово рођење *благовести* Архангел Гаврило поздрављајући Пресвету Деву небеским поздравом: „Радуј се благодатна, Господ је с тобом, благословена си ти међу женама!“ (Krstić i Radović 2003: 22)

Сложеница *предуказање* и реч *благовестити* су, према *Речнику српског језика, црквенословенизми* (2007: 91).

Редак пример реченице на црквенословенском која је транслитерацијом пренета у српски језик је следећи:

Христова смрт је извор нашег вечног живота кроз измирење са Богом („*Смрт бо твоја живот мој*“), а Христово васкрсење је основ и залог нашег васкрсења за живот вечни. (Krstić i Radović 2003: 2)

У академским радовима црквенословенизми су заступљенији, што је и разумљиво јер је црквенословенски дуго био и јесте богослужбени језик Српске православне цркве. У строго научним радовима на српском језику просечно чине око 2% од укупног броја ускостручних термина, и то у раду *Личност и суштина у теологији светог Григорија Паламе* око 3%, у раду *Духовност православља* око 1%, а у раду *Евхаристијска теорија личности и православна веронаука* око 0%.

Употреба страних речи веома је ретка. Аутори врло опрезно користе ускостручне термине као стране речи, издвајајући их од осталог текста косим словима или другим графичким средствима, најчешће уз објашњење значења, и прилагођене у датом језику транслитерацијом или фонолошко-морфолошком адаптацијом.

У научно-популарним радовима испитаног корпуса налазимо редак пример у раду *Православни катихизис*, где аутор користи заграде да би унео ово додатно објашњење, фонолошко-морфолошком адаптацијом уносећи страну, хебрејску реч у српски језик и стављајући је под наводнике:

Тај дан је дан *један*: из њега извиру и њему се враћају сви дани. (Јеврејска реч „јом“, дан, може да значи одређени астрономски или неограничени временски период настанка света.) (Krstić i Radović 2003: 10)

Тежња ка употреби општепознате лексике ограничава креативност аутора научно-популарних радова и не дозвољава му да ствара неологизме – нове речи и термине. Једини пример кованице која је истовремено калк са грчког бележимо у раду *Љубав – врховни закон бића*:

Из овога је јасно да је главна одлика хришћанског монотеизма (једнобожја) у томе, што Бог није *једноособно* или једнолично биће чија би љубав потицала из једног лица враћајући се сама себи, што би било чисто самољубље,

него је Бог један у три лица, то јест Света Тројица, у којој постоји пуноћа лица (ја-ти-он), и где љубав прелази са Оца на Сина и Светог Духа, са Сина на Оца и Светог Духа, а са Светог Духа на Оца и Сина. (Krstić 1971: 2)

С обзиром на специфичан предмет теологије, ови научно-популарни радови садржаће и елементе неких жанрова религијског стила, као нпр. проповед, молитва и сл., што се може одразити и на лексику ових радова, односно на присуство неких лексичких елемената религијског стила, попут: посебних речи и израза познатих уском кругу (верујућих), речи са измењеним конотативним значењем, неутралних речи у преносном значењу, архаизама, русизама, црквенословенизама који се односе и на општеупотребну лексику, „црквених“ речи и др. Поједини аутори о овоме говоре као о посебном религијском стилу или религијском језику (види Кнежевић 2013: 186-193).

У корпусу анализираних радова ове елементе налазимо у раду *Православни катихизис*, где се на лексичком нивоу запажа сличност са лексиком радова који припадају религијском стилу (посланице, беседе, молитве и др.). Будући да циљна читалачка публика представља узак круг верујућих, аутор подразумева да су они са овом лексиком упознати. Ова лексика није уобичајена у свакодневном говору, маркирана је, и читаоци је доживљавају као „црквену“. Чак и верници, иако упознати са њеним значењем, најчешће је неће користити у уобичајеној свакодневној комуникацији, већ пре свега у Цркви, учествујући у животу Цркве, у обредима (црквеним службама), понекад у комуникацији са осталим њеним члановима или у одређеним приликама које су опет у вези са црквеним животом и организацијом (у разговорима са другим верницима о неким питањима и темама које се тичу религије, у дискусијама на јавним скуповима и предавањима за вернике, и сл.). Поједине речи које су опште по својој употреби, како у текстовима религијског стила, тако и овде, користе се у суженом значењу, нпр. у раду *Православни катихизис*:

Дрво познања добра и зла је засадио Бог у Рају да би се човек вежбао у врлини *узддржања* и верности своме Створитељу. (Krstić i Radović 2003: 12)

У *Речнику српског језика* глагол *узддржати* (се) само као повратан глагол бележи чак пет значења, док се овде мисли на једно: „(16) (од чега) одрећи се (чега, обично неког порока)“ (2007: 1380).

Или:

Тако су сви приноси и дарови добили свој прави смисао на Тајној вечери када је Он принео хлеб и вино, заменивши *бескрвном жртвом* све приносе и жртве и установивши свету Тајну Причешћа. (Krstić i Radović 2003: 21)

Или:

Куда су отишли *праведни* Јосиф и Богородица Марија са малим Христом? (Krstić i Radović 2003: 25)

Праведник, праведни користе се у једном одређеном, ужем значењу, тј. према *Речнику српског језика*: „*праведник* = онај који живи у складу са моралним прописима неке религије“ (2007: 994).

Или:

Зато се молимо да Бог *упокоји* нашу *уснулу* браћу и сестре у недрима Аврама, Исака и Јакова, наших праотаца. (Krstić i Radović 2003: 15)

Реч *упокојити* овде је употребљена у одређеном (2) значењу које налазимо у *Речнику српског језика*: „*цркв.* (у молитви) дати мира, рајско насеље“ (2007: 1405).

Или пример русизма који је у црквеним круговима у честој употреби:

Кад је Јован *погружавао* Христа у воде реке Јордана, чуо се с небеса глас Бога Оца: „Ово је мој Син љубљени, који је по Мојој вољи“. (Krstić i Radović 2003: 27)

У *Речнику српског језика* стоји: „погружити, рус. 1. погурити, погрбити; повинути, сагнути; 2. фиг. притиснути, потиштити“ (2007: 945).

Понављању истих речи у функцији што прецизнијег израза биће склони и аутори научно-популарних текстова. Понављање се, међутим, неће односити само на термине, као најпрецизније носиоце густог семантичког садржаја, већ и на општеупотребне речи, које аутори понављају не трудећи се да синонимима обогате садржај излагања. Тиме подвлаче „научност“ датог популарног рада, његову примарну функцију – информативност. Међутим, неки аутори су ипак склони да понављање исте речи употребе као експресивно средство – да подвуку и истакну мисао, пробуде пажњу читаоца, подстакну његов мисаони апарат, и сл.

У научно-популарним радовима примери би били следећи:

На основу вере знамо да Бог постоји. *А веру* Бог нуди сваком човеку као дар. *На основу вере* знамо и да је Бог један у три лица, то јест да је Бог Света Тројица. (Krstić 1971: 1)

Заиста, немогуће је замислити и наћи човека који би могао наћи неко логичко оправдање за веровање у очигледни *ансурд*. Али, могућно је, и стварно се дешава нешто слично, али ипак друкчије. Наиме, покрај оних очигледних *ансурда*, правих *ансурда*, постоји нешто што би се по моме

мишљењу могло назвати релативним, а можда и привидним *апсурдом* у које човек обично не верује, јер их сматра немогућим као и праве *апсурде*, али се често дешава да у такве *апсурде*, или можда само „назови-*апсурде*“ ипак верује под притиском поверења у ауторитет, или чак под притиском логичких разлога. Ево примера! (Milin 1991: 108)

Будући да научно-популарни текстови теже да научна сазнања популаришу и презентују најширем читалачком аудиторијуму, лаицима, план садржаја је растерећен класификационог контекста. Информација се саопштава без указивања на сазнајни процес којим се до ње дошло. У вези са начином излагања који нема тако строгу форму као код строго научних радова, нису честе изразито дуге комплексне сложене реченице, згуснуте форме израза (попут инфинитивних, герундивних и партиципских фраза), номинациона оптерећеност и сл., стога не постоји потреба ни за употребом великог броја најразноврснијих везника како би се мисли изразиле и реченице повезале у логичку и јасну целину. Речи којима се излагање организује у једну целину често се понављају. Учесталост употребе и разноврсност организатора излагања може незнатно варирати од рада до рада, а у зависности од начина изражавања самог аутора. У радовима који имају виши степен „научности“ или су стилски ближи строго научним радовима њихова фреквенца, па и разноликост, биће виша, док ће радови на самој периферији научног стила показати нешто нижу фреквентност.

4. Атипичне карактеристике лексике научно-популарног подстила научног стила – емоционалност и сликовитост израза

Како се научно-популарни подстил налази на граници научног стила, то он поприма у извесној мери и карактеристике других функционалних стилова. Оно што га посебно диференцира од, у суштини, строгог и сувог стила научних радова јесте експресивност и изражајност. Аутор популарних научних радова из области теологије има један додатни и специфичан задатак у односу на ауторе истих радова неких других области науке. Свакако, ови радови и даље имају сврху да информишу аудиторијум на једноставан и њима прихватљив начин, па аутори настоје да у том циљу унесу живост, подстакну ментални апарат, заинтересују читаоца и придобију његову пажњу. С друге стране, ови радови су често блиски неким радовима (жанровима) религијског стила (као нпр. проповед), када аутор жели да на свог читаоца, најчешће верника, делује не само интелектуално већ и на његова осећања, па и вољу. Из тог разлога, за стил ових радова је у већој мери карактеристична како посебна употреба стилских

фигура тако и употреба разговорних и емоционалних лексичко-фразеолошких и синтаксичких средстава. Оцене се често износе отворено, директно, непоткрепљене објективним доказима, и уз помоћ разних изражајних средстава датог језика. Постоји мишљење да цркве користе језик убедљиво и креативно како би постигле и естетску сврху и придобиле народ за неки свој програм (Adetuyi and Patrick 2020: 82).

Издвојићемо, пре свега, оне примере експресивно-емоционалне маркираности текста који се осетно разликују од овакве маркираности текстова строго научног и научно-уџбеничког подстила, што овом подстилу даје посебан печат међу радовима осталих поменутих подстилова. Наиме, у радовима научно-популарног подстила неће бити оне маркираности прилозима, придевима и сл. које имамо у научно-уџбеничким и строго научним радовима.

Поетичност која је карактеристична за књижевни стил овде се постиже употребом библијске лексике, метафора и синтагми, нпр.:

Фарисејима, који су због тога хулили на Њега и били окамењеног срца, као и данашњи суботари, Он је рекао: „Није човек створен ради суботе, него субота ради човека“. (Krstić i Radović 2003: 32)

Заповести Блаженства су те *лествице којима се човек уздиже до Бога* и постаје, као светитељи, *небески човек и земаљски ангео*. (Krstić i Radović 2003: 33)

Св. Јован је заиста био велики светитељ и велики пророк Божији. Но при свему томе он је ипак био човек. И као човек *мерио је време човечијим мерилима* а не божанским. (Milin 1991: 94)

Па, кад нам *Свето писмо таквим бојама описује психичко стање апостола*, што је уосталом психолошки сасвим природно, није онда ништа чудно што је и свети Јован Крститељ и покрај сведочанства које је био добио на Јордану, ипак послао ученике да провере Христово месијанство. (Milin 1991: 95).

Наиме, чињеница је да *слепа љубав и слепа мржња* толико могу да овладају људским разумом, да је овај кадар да прихвати и поверује у сваку бесмислицу, ако то годи његовој љубави, односно мржњи. (Milin 1991: 107)

Разни емоционални мотиви, као сујевеље, страх, фанатизам, па можда баш и једна *слепа љубав* према светињи, *све је то саткало једну непрозирну завесу пред разумом лаковерног света* који је све то веровао и куповао, не размишљајући о чистој апсурдности таквих понуда. (Milin 1991: 107)

Кад би чак и то било могуће, онда не би било никаквог мерила истинитости и лажности појединих тврдњи, разум бисмо морали потпуно одбацити, и ми бисмо се нашли у непрозирном духовном мраку. (Milin 1991: 108)

Разум, знање и вера не могу се возити истим колима. (Milin 1991: 109)

Ту „међусунчану топлотну енергију“, то јест топлину Божије љубави, *можемо познати* по мери своје вере, *можемо је утијати* у себе и у души осетити. Зато *можемо рећи: Као што је Сунце извор топлоте, тако је и Света Тројица извор љубави, божанске љубави између Оца и Сина и Светога Духа.* (Krstić 1971: 1)

Светитељи су људи које покреће божанска љубав према свима, чак и према непријатељима њиховим. Они своју веру доказују добрим делима, а не лепом теоријом. Они *олакшавају бреме* преоптерећених, помажу сироте, посећују болеснике и затворенике, примају странце, праштају увреде, моле се за друге, јер добро знају онај стих из посланице Апостола Љубави (Јована Богослова): „Ко не љуби брата својега, не љуби ни Бога“. (Krstić 1971: 3)

Аутори се служе разговорном, фамилијарном лексиком и узвичним реченицама (синтаксичким средствима) да би се приближили читаоцу лаику, да би му што пластичније представили своје излагање:

А гле, Месија ту, а зло ипак тријумфује! (Milin 1991: 94)

Да те уверим да је тако, *evo* ређам ти неколико цитата из Новог завета, који то очигледно потврђују. (Milin 1991: 94)

Па, кад нам Свето писмо таквим бојама описује психичко стање апостола, што је уосталом психолошки сасвим природно, *није онда ништа чудно* што је и свети Јован Крститељ и покрај сведочанства које је био добио на Јордану, ипак послао ученике да провере Христово месијанство. (Milin 1991: 95).

Па чак и после васкрсења, још увек нису имали јасну слику о задатку Месијином, јер су мислили да ће Он тада основати царство Израилево (Дел. Ап. 1, 6)! (Milin 1991: 95)

Нешто слично, *колико је мени познато*, можемо наћи у светској литератури само на још два места, код Достојевског који каже да би остао са Христом чак и онда кад би му когод могао показати да истина није са Христом, и у посланицама ап. Павла који – распаљен љубављу према Христу – пише: „*Убеђен сам, наиме, да нас ни смрт, ни живот, ни анђели, ни поглаварства, ни садашњост ни будућност, ни силе, ни висина ни дубина, нити какво друго*

створење, не може раставити од љубави Божије која је у Христу Исусу Господу нашем“ (Рим. 8, 38-39). (Milin 1991: 107)

То би, *ето*, могао бити један смисао тих речи. (Milin 1991: 107)

Разни емоционални мотиви, као сујеверје, страх, фанатизам, *па можда баиш* и једна слепа љубав према светињи, све је то саткало једну непрозирну завесу пред разумом лаковерног света који је све то веровао и куповао, не размишљајући о чистој апсурдности таквих понуда. (Milin 1991: 107)

„Срце има своје разлоге које разум не познаје“ – рекао је Паскал. *И право је рекао!*

Ако се ствар посматра логички, да ли је онда могућно веровати у апсурде? *Јасно је!* (Milin 1991: 108)

У горе наведним примерима емоционалност је јасно изражена.

У наредном примеру имамо говорну лексику, узвичне реченице којима се такође уноси емотивни тон:

Све је то лепо, рећи ће какав строги критичар хришћанства, али ако ми верујемо у апсурде, то су можда само привидни апсурди. Уосталом ако су и прави, нас на то приморава позитивно стање, сама наука. *А шта Тертулијана приморава да верује у оне чисте и праве апсурде хришћанске догматике?! Треба бити начисто с тим* да наука представља чисто овејано позитивно знање, а хришћанска догматика само добровољну веру, па како је та вера по тврдњи чак и самог Тертулијана апсурдна, то су вера и знање две супротности које се непомирљиво и апсолутно искључују. (Milin 1991: 109)

У свакој својој активности, па и у научном истраживању, односно мишљењу, човек наступа као целовита личност. Будући да је човеково мишљење у великој мери имагинативно и утемељено на његовом физичком искуству, оно је у свом великом делу метафоричко (Klikovac 2008: 123-124).

5. Закључак

Радови научно-популарног подстила из области теологије по својим стилским карактеристикама најудаљенији су од радова строго научног подстила. Специфичне елементе лексике карактеристичне за академске теолошке радове неретко срећемо и у научно-популарним радовима, али у мањој мери и у зависности од жанра научног текста, предмета истраживања, индивидуалности аутора, и сл.

На основу добијених резултата закључујемо да аутори научно-популарних теолошких радова у приметно мањој мери користе општенаучне и номенклатурне термине. Они узимају у обзир циљну читалачку публику и њихово предзнање, стога настоје да своја излагања учине јасним и пријемчивим просечном читаоцу. Ипак, кад су у питању интернационализми, аутори бирају да их слободно користе, али наводе неретко и њихова значења у загради или чак дају и етимолошке податке. Поред тога, једном објашњени, они ће се неретко понављати вишекратно у току излагања, што ће такође утицати и на добијени резултат њихове учесталости.

Научно-популарни радови немају тако строгу форму излагања као академски теолошки радови намењени стручној публици. Аутори стога избегавају дуге и сложене реченице, згуснуте форме изражавања, оптерећеност номиналима, бројне и разноврсне везнике неопходне у организацији академског текста.

Теолошка литература приступачнија је разумевању много већег броја реципијената него што је то случај са другим наукама. Аутори који стварају за широк круг верника воде рачуна да чињенице и учење Цркве изнесу не само на јасан и разумљив начин већ и да читаоца додатно заинтересују и подстакну, да на њега делују интелектуално и волитивно. Теолог је истовремено и научник и проповедник, поборник и представник заједнице верних. Он жели да читаоцу приближи и објасни то сазнање, али не да га придобије не за своје лично, већ за учење Цркве. Свестан је како своје обавезе као научника да информише, тако и, што је далеко важније, своје обавезе и одговорности да духовно просвети, да осветли непознање онога што је суштина живота. С тим у вези, он прибегава свим расположивим средствима језика, па и оним која нису типична за строги научни стил, као што су стилске фигуре, разговорна и емоционална лексичко-фразеолошка и синтаксичка средства. У научно-популарном подстилу налазимо и елементе разговорне лексике, колоквијалних фраза и израза, које уносе извесно освежење и живост у научни текст и тиме га видно диференцирају у односу на често монотон, озбиљан тон и захтеван начин излагања строго научних радова из области теологије.

Настојали смо да овим радом отворимо поље за даља истраживања лексичке сфере теолошког израза, које је до данас, и не само у србистици, скромно истражено.

Литература

1. Adetuyi, C. A. and C. A. Patrick (2020), A Stylistic Analysis of Selected Christian Religion Print Advertisement in Ibadan Metropolis, Oyo State, *Romanian Journal of English Studies* 17, Timișoara: Universitatea de Vest din Timișoara, 81-90.
2. Гумовская, Галина (2008), *LSP: English for Professional Communication: Английский язык профессионального общения*, Москва: Аспект Пресс.
3. Dimković-Telebaković, Gordana (1998), Kultura jezika struke i nauke, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XLI/1, Matica srpska: Novi Sad, 129-134.
4. Klikovac, Duška (2008), *Jezik i moć*, Beograd: Biblioteka XX vek.
5. Кнежевић, Ивана, и Зоран Ранковић (2015), О неким ортографско-графичким специфичностима обликовања теолошких научних радова на енглеском и српском језику, *Црквене студије*, год. XII, бр. 12, Центар за црквене студије: Ниш, 547-563.
6. Кнежевић, Ивана (2017), Заменице у теолошким научним радовима на енглеском и српском језику, *Филолог: часопис за језик, књижевност и културу* VIII, бр. 16. Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, 13-27.
7. Кнежевић, Ивана (2018), Стилистичкосинтаксичке одлике теолошких научних радова на енглеском и српском језику, *Богословље* 77/2, Београд: Православни богословски факултет, 203-211.
8. Кнежевић, Ивана (2019), Страна лексика у академским, уџбеничким и популарним делима православне теологије на енглеском и српском језику, *Богословље* 78/2, Београд: Православни богословски факултет, 212-225.
9. Кнежевић, Ivana, i Zoran Ranković (2015), Naučni stil i žanrovi naučnih radova u oblasti teologije, *Komunikacija i kultura online*, 6, Beograd, 46-58. Dostupno na: <https://www.komunikacijaikultura.org/index.php/kk/article/view/63>
10. Кончаревић, Ксенија (1998), Језик и стил дневничких записа Јустина Поповића. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/1, 507-516.
11. Кончаревић, Ксенија (2007), Лингвистика и теологија: сфере интеракције, *Богословље* LXVI 1-2, Београд: Православни богословски факултет, 71-86.
12. Кончаревић, Ксенија (2011), Језик сакралног као предмет русистичких испитивања, *Јужнословенски филолог* LXVII, 163-184.
13. Кончаревић, Ксенија (2011), Славистичка истраживања у теолингвистици: истраживачки проблеми и резултати, *Црквене студије*, бр. 8, година VIII, број 8, Центар за црквене студије: Ниш, 187-213.
14. Кончаревић, Ксенија (2019), Језик и стил теолошких расправа о Јустина Поповића, *Црквене студије*, бр. 16/2, 717-730.
15. Кончаревић, Ксенија (2021), Језик и стил теолошких расправа епископа Атанасија Јевтића, Вера и мисао у вртлогу времена. *Међународни зборник радова у част митрополита Амфилохија (Радовића) и епископа Атанасија (Јевтића)*, А. Јефтић, М. Кнежевић, Р. Кисић (уред.), Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Подгорица: Матица српска – Друштво чла-

Контрастивна анализа вокабулара популарних и академских научних радова из области теологије на српском језику

нова у Црној Гори, Фоча: Православни богословски факултет „Свети Василије Острошки“ Универзитета у Источном Сарајеву, 485-504.

16. Никитовић, Зорица (2009), Сложенице у „Философским урвинама“ оца Јустина (Поповића). *Српски језик XIV/1-2*, Београд, 557-583.
17. Тошовић, Бранко (2002), *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига.

Примарни извори

1. Јевтић, Атанасије (1990), *Духовност православља*, Београд: Храст.
2. Крстић, Данило (1971), *Љубав – врховни закон бића, Теолошки погледи: веронаучни часопис*, година 4, бр. 1, Београд: Архиепископија београдско-карловачка, 1-3.
3. Крстић, Данило, и Амфилохије Радовић (2003), *Православни катихизис*, Београд: Хришћанска мисао.
4. Лубардић, Богдан (2001), Евхаристијска теорија личности и православна веронаука, *Богословље*, год. LXV (LIX), бр. 1-2, Београд: Православни богословски факултет, 49-105.
5. Милин, Лазар (1991), *Разговори са професорима о вери: Апологетска читанка 3*, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.
6. Перишић, Владан (2001), *Личност и суштина у теологији светог Григорија Паламе, Свети Григорије Палама у историји и садашњости*, Србиње: Духовна академија Светога Василија Острошког, 41-50.

Секундарни извори

1. Брија, Јован (1999), *Речник православне теологије*, Београд: Хиландарски фонд при Богословском факултету СПЦ.
2. *Речник српског језика* (2007), [ур. Мирослав Николић], Нови Сад: Матица српска.

Ivana A. Knežević
University of Belgrade
Faculty of Orthodox Theology

CONTRASTIVE ANALYSIS OF THE VOCABULARY OF POPULAR AND ACADEMIC SCIENTIFIC PAPERS IN THE FIELD OF THEOLOGY IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

The specific traits of the methodology of theology as well as the peculiarities of its scientific knowledge inevitably influence the extralinguistic and intralinguistic features of theological scientific works, which is especially

reflected in the lexical layer. This paper deals with the analysis of the vocabulary of popular scientific theological works of eminent authors in the Serbian language in relation to academic papers as basic representatives of the scientific style of theology. The results obtained by statistical analysis of the vocabulary of the works of the two mentioned substyles enabled their contrastive analysis. In addition, atypical elements were pointed out – the expressive and emotional markers and stylistic figures of popular science theological works.

► **Key words:** lexical level, popular scientific substyle, theological scientific papers, functional stylistics.

References

1. Adetuyi, C. A. and C. A. Patrick (2020), A Stylistic Analysis of Selected Christian Religion Print Advertisement in Ibadan Metropolis, Oyo State, *Romanian Journal of English Studies* 17, Timișoara: Universitatea de Vest din Timișoara, 81-90.
2. Gumovskaiā, Galina (2008), *LSP: English for Professional Communication: Angliiskii iazyk professional'nogo obshcheniā*, Moskva: Aspekt Press.
3. Dimković-Telebaković, Gordana (1998), Kultura jezika struke i nauke, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XLI/1, Matica srpska: Novi Sad, 129-134.
4. Klikovac, Duška (2008), Jezik i moć, Beograd: Biblioteka XX vek.
5. Knežević, Ivana, i Zoran Ranković (2015), O nekim ortografsko-grafičkim specifičnostima oblikovanja teoloških naučnih radova na engleskom i srpskom jeziku, *Crkvene studije*, god. XII, br. 12, Centar za crkvene studije: Niš, 547-563.
6. Knežević, Ivana (2017), Zamenice u teološkim naučnim radovima na engleskom i srpskom jeziku, *Filolog: časopis za jezik, književnost i kulturu* VIII, br. 16. Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci, Filološki fakultet, 13-27.
7. Knežević, Ivana (2018), Stilističkosintaksičke odlike teoloških naučnih radova na engleskom i srpskom jeziku, *Bogoslovlje* 77/2, Beograd: Pravoslavni bogoslovski fakultet, 203-211.
8. Knežević, Ivana (2019), Strana leksika u akademskim, udžbeničkim i popularnim delima pravoslavne teologije na engleskom i srpskom jeziku, *Bogoslovlje* 78/2, Beograd: Pravoslavni bogoslovski fakultet, 212-225.
9. Knežević, Ivana, i Zoran Ranković (2015), Naučni stil i žanrovi naučnih radova u oblasti teologije, *Komunikacija i kultura online*, 6, Beograd, 46-58. Available from: <https://www.komunikacijaikultura.org/index.php/kk/article/view/63>
10. Končarević, Ksenija (1998), Jezik i stil dnevničkih zapisa Justina Popovića. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 27/1, 507-516.
11. Končarević, Ksenija (2007), Lingvistika i teologija: sfere interakcije, *Bogoslovlje* LXVI 1-2, Beograd: Pravoslavni bogoslovski fakultet, 71-86.

12. Končarević, Ksenija (2011), Jezik sakralnog kao predmet rusističkih ispitivanja, *Južnoslovenski filolog* LXVII, 163-184.
13. Končarević, Ksenija (2011), Slavistička istraživanja u teolingvistici: istraživački problemi i rezultati, *Crkvene studije*, br. 8. godina VIII, broj 8, Centar za crkvene studije: Niš, 187-213.
14. Končarević, Ksenija (2019), Jezik i stil teoloških rasprava o. Justina Popovića, *Crkvene studije*, br. 16/2, 717-730.
15. Končarević, Ksenija (2021), Jezik i stil teoloških rasprava episkopa Atanasija Jevtića, Vera i misao u vrtlogu vremena. *Međunarodni zbornik radova u čast mitropolita Amfilohija (Radovića) i episkopa Atanasija (Jevtića)*, A. Jeftić, M. Knežević, R. Kisić (ured.), Beograd: Pravoslavni bogoslovski fakultet Univerziteta u Beogradu, Podgorica: Matica srpska – Društvo članova u Crnoj Gori, Foča: Pravoslavni bogoslovski fakultet „Sveti Vasilije Ostroški“ Univerziteta u Istočnom Sarajevu, 485-504.
16. Nikitović, Zorica (2009), Složenice u „Filosofskim urvinama“ oca Justina (Popovića). *Srpski jezik* XIV/1-2, Beograd, 55-583.
17. Tošović, Branko (2002), *Funkcionalni stilovi*, Beograd: Beogradska knjiga.

Primary sources

1. Jevtić, Atanasije (1990), *Duhovnost pravoslavlja*, Beograd: Hrast.
2. Krstić, Danilo (1971), Ljubav – vrhovni zakon bića, *Teološki pogledi: veronaučni časopis*, godina 4, br. 1, Beograd: Arhiepiskopija beogradsko-karlovačka, 1-3.
3. Krstić, Danilo, i Amfilohije Radović (2003), *Pravoslavni katihizis*, Beograd: Hrišćanska misao.
4. Lubardić, Bogdan (2001), Evharistijska teorija ličnosti i pravoslavna veronauka, *Bogoslovlje*, god. LXV (LIX), br. 1-2, Beograd: Pravoslavni bogoslovski fakultet, 49-105.
5. Milin, Lazar (1991), *Razgovori sa profesorima o veri: Apologetska čitanka* 3, Beograd: Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve.
6. Perišić, Vladan (2001), Ličnost i suština u teologiji svetog Grigorija Palame, *Sveti Grigorije Palama u istoriji i sadašnjosti*, Srbijne: Duhovna akademija Svetoga Vasilija Ostroškog, 41-50.

Secondary sources

1. Brija, Jovan (1999), *Rečnik pravoslavne teologije*, Beograd: Hilendarski fond pri Bogoslovskom fakultetu SPC.
2. *Rečnik srpskog jezika* (2007), [ur. Miroslav Nikolić], Novi Sad: Matica srpska.